

DRAGOSLAV ANTONIJEVIĆ, ALEKSINAČKO POMORAVLJE, »Srpski etnografski zbornik«, knj. LXXXIII. Odeljenje društvenih nauka, Život i običaji narodni, knj. 35, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1971, VIII + 270 str. + 66 tabla.

Dragoslav Antonijević je na gotovo tri stotine strana ovog imponantnog rada prikazao kulturnu tradiciju Aleksinačkog pomoravlja. Slijedeći antropogeografsku školu J. Cvijića, iznio je svoja saznanja na temelju terenskog rada, podataka iz literature, arhiva i statistika. U uvodnom dijelu opisan je kompleksni etnološki pristup proučavanju. Upoznavši Aleksinačko pomoravlje kao okvir etničke cjeline, autor je najprije ukratko prikazao geografske karakteristike kraja, važnije arheološke podatke i historijska zbivanja.

U prvoj glavi monografije, na oko stotinu strana, obrađeni su: elementi materijalne kulture — stanovanje, vrste i pomagala za privređivanje, trgovina, nošnja; dana su osnovna znanja o doseljavanju stanovništva i njihovom govoru. Na temelju preciznog proučavanja autor je konstatirao imigracijske struje od 19. st. dalje, kojima se stanovništvo, uglavnom srpsko, naseljavalo u područja u kojima je već živio sloj starosjedilaca druge etničke pripadnosti. Obrazloženi su uzroci doseljavanja i kretanja stanovništva unutar ove regije i izvan nje. Autor poklanja veliku pažnju proučavanju privrede u dinamičnom procesu razvitka društveno-kulturnih pojava. Na temelju proučavanja oruđa za rad i zemljišne svojine zaključuje da je bilo pet faza privrednog razvoja — od feudalizma, poč. 19. stoljeća, do perioda poslije oslobođenja — i u tome prikazuje zemljoradnju, vinogradarstvo, stočarstvo, uzgredna zanimanja stanovnika Aleksinačkog pomoravlja, zanate i industriju (str. 30—72). Tabelašnim prikazima odlično su ilustrirana izlaganja, pa se dobiva pregled, uglavnom po grupama naselja. Trgovinu i saobraćaj obradio je autor u jednom odjeljku, a zatim ishranu, uočavajući da na ishranu stanovništva djeluju i društveni i privredno-ekonomski faktori. U pregledu nošnje tamošnjeg stanovništva autor se ne zadržava na poznatim i općim stvarima, već prikazuje samo manje poznato. Antonijevićeva analiza naselja, nastambi, ekonomskih zgrada i pokućstva usmjerena je na specifičnosti i funkcije. U svakom od prikazanih poglavlja uočava karakteristične razvojne faze i oblike, pokušava odrediti općenite karakteristike za taj kraj, ali i specifičnosti, tipične za pojedinu lokalnu ili etničku sredinu unutar ove regije.

U drugoj glavi monografije obrađene su etnosociološke pojave: porodica, nekrvno srodstvo, selo kao društvena zajednica i uz to zajednički radovi i seoske zemljoradničke zadruge. Autor u ovim važnim društvenim oblicima konstatira značajke, kao i neujednačenosti u tipu i funkciji suvremene porodice u Aleksinačkom pomoravlju. Prvi odjeljak poglavlja o porodici posvećen je kućnoj zadruzi. Snažne promjene u vrijeme oslobođenja od Turaka, struje useljenika te prijelaz na novčanu privredu utvrđuju se kao uzrok nepostojanja, odnosno neznatnom broju porodičnih zadruga u ovoj geografskoj i kulturnoj cjelini. Definiran je prijelazni oblik porodice, tzv. prošireni tip, kao karakteristika života u kojem se kolektivno vlasništvo obitelji počinje individualizirati prema bračnim jezgrama. Život proširene porodice, koji traje samo jedno određeno vrijeme u životu pojedine obitelji — do ženidbe najmlađeg sina — pokazuje se kao varijanta zadružnog života. Utvrđeni elementi porodičnog života značajni su za analizu transformacije porodi-

ce na našem tlu. Može se samo zažaliti što autor nije više prostora posvetio ovoj korisnoj i dobroizvedenoj, ali previše sažetoj analizi porodice Aleksinačkog pomoravlja (str. 111-117). U okviru »veštačkog«, odnosno nekrvnog srodstva Antonijević obrađuje: posinjavanje, domazetstvo, kumstvo, zatim pobratimstvo i posestrimstvo. Zbog kratkoće obrade stječe se dojam da autor nije želio ulaziti u detaljniju analizu pojedinih tradicionalnih institucija naše narodne kulture, već ih samo definirati u cjelokupnom kontekstu monografije. Ipak, i u tom kratkom tekstu zabilježene su neke osnovne karakteristike u odnosima između nekrvnih srodnika. Poglavlje *Selo kao društvena zajednica* obrađeno je na nešto više od pola strane i sadrži konstatacije da su doseljenici morali vrlo brzo prihvatiti državne norme koje su imale »reperkusije na pravno-običajni život«, što znači da u kraju iz kojeg su doselili državne norme, u doba doseljavanja, nisu još imale utjecaja na promjenu tradicionalnih odnosa, kakva se dogodila u životu stanovnika po njihovu doseljavanju. Ipak, prema opisanim odnosima i zajedničkim radovima — mobli, zaprezi, zameni i sedeljama — ukazuje se taj problem otvorenim, jer bi se možda detaljnijim ispitivanjem mogli utvrditi tragovi tradicionalnih odnosa, običajnih ponašanja ili kolektivnih stavova o ponašanju pojedinaca u određenim lokalnim sredinama.

Običaji i vjerovanja obrađeni su u trećoj glavi na nešto više od 80 strana (127—210). Uz životne običaje — oko poroda, sklapanja braka i smrti — obrađena je i magija u svakom od navedenih životnih momenata. U poglavlju o braku autor je zasebno obrazlagao: značenje i cilj braka, doba za ženidbu i udadbu, kao i teritorijalni krug sklapanja braka, što je vrlo značajno i za pregled mikromigracija. Prikazani su načini sklapanja braka i, mnogo opširnije od ostalog, svadbeni običaji. U okviru ovog znalački izloženog sadržaja, autor je ipak za potpunu vrijednost cjeline propustio da uskladi konstatirane oblike tradicije prema postojećoj terminologiji (npr. otmice), kako je to inače činio u ovom radu. Detaljan opis i analiza svadbenih običaja Aleksinačkog pomoravlja pruža uvid u društvene i obiteljske odnose, tradicionalne obrede i ponašanja, kao i u magijsku praksu koja prati sklapanje braka. Autor je u životnim i godišnjim običajima (»agrarnim«, »ciklusu periodičnih obreda«, »slavskim i zavetinjskim običajima«, te kultovima: žive vatre, kamena, izvora i drveta; str. 162—208) analizirao izvanredan materijal, dosad nepoznat, a vrijedan i za dalje komparativne analize. U najnovijim običajima (str. 208—210), za državne praznike, uočio je patrijarhalni i kolektivni mentalitet koji je našao u ovom sadržaju novu priliku za život.

Četvrta glava opisuje narodno stvaralaštvo (str. 211—246). U pet poglavlja prikazane su: obredno-običajne pjesme, pjesme uz poslove, epsko-guslarske pjesme, zatim igre i proza.

Sadržaj pete glave su narodna znanja u okviru kojih je obrađena: narodna medicina i veterina zasnovane uglavnom na magiji i bajanjima, zatim narodne mjere i određivanje vremena (str. 247—252).

Zaključnim razmatranjem obuhvaćeni su najznačajniji zaključci iz rada (str. 253—256). Sažetak na francuskom jeziku, koristan abecedni registar natuknica iz sadržaja, registar imena i popis ilustracija dopunjuju vrijednost Antonijevićeva rada.

U prikazu narodne kulture Aleksinačkog pomoravlja autor je istaknuo arhaične elemente materijalne kulture, društvenih odnosa i običaja. Sama

društvena sredina očituje se kao medij u kojem se novi oblici životnih manifestacija nastavljaju na čvrstoj podlozi tradicionalnosti. U tom sadržaju su i perspektive za privredni i društveni razvoj kraja. Antonijević je ovom monografijom predočio ne samo bogatstvo etnografskog materijala za dalju komparativnu znanstvenu obradu, već je dao njegovu analizu i objašnjenje i utvrdio tradicionalne i suvremene vrijednosti pojedinih izražaja materijalne i socijalne kulture proučenog kraja. Stoga je *Aleksinačko pomoravlje* u nizu monografija Srpske akademije nauka i umjetnosti novi prilog etnologiji, ali također i ekonomiji i drugim srodnim granama znanosti.

Vesna Čulinović — Konstantinović

ADOLF SPAMER, DER BILDERBOGEN VON DER »GEISTLICHEN HAUSMAGD«. Ein Beitrag zur Geschichte des religiösen Bilderbogens und der Erbauungsliteratur im populären Verlagswesen Mitteleuropas, Bearbeitet und mit einem Nachwort versehen von MATHILDE HAIN, Veröffentlichungen des Instituts für mitteleuropäische Volksforschung an der Philipps-Universität Marburg-Lahn, Bd. 6, Verlag Otto Schwartz & Co, Göttingen 1970, 12 + 243 str. + 11 tabli + 1 list u 4°.

Ovom je djelu Adolf Spamer, kako sam navodi, posvetio trideset godina svoga rada, a kad je 1940. bilo dovršeno, nije se manuskript zbog ratnih prilika mogao štampati. Poslije rata je autorova duga bolest i smrt (1953) ponovno odgodila izlaženje. Tek je 1970. njegovoj nekadašnjoj suradnici Ingeborg Weber-Kellermann pošlo za rukom da omogući publiciranje djela, a Mathilde Hain je opsežan i vrijedan manuskript priredila za štampu.

Slikovnica o duhovnoj služavki je osim svega ostaloga i monografija jedne veoma rasprostranjene grane devocionalija, u kojoj se većinom na jednom većem listu papira ilustriraju legende, životi svetaca i ostale nabožne teme. Slike su popraćene kratkim tekstom u stihovima ili u prozi. Spamer je odabrao za svoj prikaz veoma popularnu i rasprostranjenu slikovnicu o pobožnoj služavki, koja živi, jede, pije i veseli se kao svi ostali ljudi, no čitav dan i pri svakom poslu misli na muku Isusa Krista i time stječe veće zasluge kod Boga nego neki pustinjač koji se povukao iz svijeta i u osami 40 godina služio samo Bogu.

Autor je s velikom akribijom obradio sinkrono i dijakrono sve moguće verzije teksta i ilustracija ove nabožne slikovnice. No njegovo djelo nije samo monografija jedne slikovnice nego se proširilo u važan prilog biogenezi pučkih slikovnica i pučke nabožne literature uopće.

Osim toga, on je veoma opširno prikazao izdavačke porodice i nakladna poduzeća popularne nabožne literature, njihov repertoar, njihov način rada te izmjenični utjecaj produkcije i konzumacije. Ukratko: opisao je pučko izdavaštvo u srednjoj Evropi kroz nekoliko stoljeća.

Na početku svakog poglavlja nalazi se opsežna bibliografija, a na kraju je dodan registar stvari i imena te table s reprodukcijama raznih verzija »pobožne služavke«. Osim toga se nalaze i mnogobrojne ilustracije u samom